

SZÉCHY ÉVA

A NEVELÉS TUDOMÁNYOS PROGNOSTIZÁLÁSA
ÉS A SZOCIALIZMUS

A tudományos szocializmus elmélete és gyakorlata, mint az emberiség történetének szükségszerű következménye, a természet, a társadalom, a kultúra fejlődése objektív törvényszerűségeinek számbavételére és az emberi alkotó erők s a szabadság kiteljesítésének optimális szolgálatára épül. Mint ilyen képes az objektív valóság oksági összefüggéseinek és mozgástörvényeinek feltárására, alkalmazására, s benne a szubjektív tényezők, köztük a személyiségek formálása, tudatos, szervezett és tervszerű nevelése útján olyan viszonyok megteremtésére, amelynek legfőbb célja „a társadalom valamennyi tagja teljes jólétének és *mindenirányú* szabad fejlődésének biztosítása”.¹

A tudományos szocializmus elméletének és gyakorlatának immanens tulajdonsága a tudományos előrelátás, prognosztika, az ezen alapuló társadalmi cselekvés és építés tudatos és tervszerű irányítása az élet valamennyi fő területén. A szocialista építés időszakos és távlati tervei nem korlátozódnak csupán az alap, a gazdaság tervezésére, hanem *komplex gazdasági-szociális tervek*, amelyek magukban foglalják a felépítmény, benne a kultúra, az életmód, az új ember formálása, a társadalmi nevelés fejlesztésének irányait és feladatait is.

Korunkban a szocialista vilárendszer megszületése, fejlődése, a két rendszer versenyének fokozódása és a tudományos-technikai forradalom kibontakozása időszakában különösen megnő a tudományos előrelátás szükségessége az emberiség sorsproblémáinak vizsgálatában, a szocialista építés magasabb szintű megoldásainak tervszerű alakításában. Nem véletlen, hogy napjainkban olyan nagy súllyal került előtérbe a szocialista országok közösségében a tervezés tudományosságának javítása, a társadalmi élet valamennyi területe irányítása tudományos megalapozottságának magasabb színvonalra emelése. Ezt irányozta elő a KGST országok távlati komplex programja a szocialista integráció fejlesztésének és az együttműködésnek további elmélyítésére és tökéletesítésére, erről határoztak az SZKP XXV. kongresszusán és a szocialista országok testvérpártjainak legutóbbi kongresszusain.² Az elmúlt években számottevően gyarapodott a prognosztikát művelő

¹ V. I. Lenin Összes Művei. Вр. 1964. 214.

² Комплексная программа дальнейшего углубления и совершенствования сотрудничества и развития социалистической экономической интеграции стран-членов СЭВ. Москва 1971. — Материалы XXV съезда КПСС. Москва 1976. — Továbbá ld. a szocialista országok testvérpártjai legutóbbi kongresszusainak határozatait, többek között a Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusának határozatait és az MSzMP programnyilatkozatát ezekről a kérdésekről.

marxista irodalom, szélesedett metodológiájával, a szocializmus távlati fejlődésével és a világ úgynevezett „globális problémáival” való foglalkozás.³ A szocialista építés magasabb szintre lépése, a tudományos-technikai forradalom kibontakozása a személyiségformálás, a nevelés szférájában is szükségszerűen napirendre tűzte a távlatok mélyrehatóbb átgondolását, az oktatási-képzési rendszer, a társadalmi nevelés egésze további korszerűsítését.

Ennek talaján bontakoznak ki az elmúlt évtizedben a szocialista országok szinte valamennyiében az iskolarendszer, a nevelésügy és közművelődés új reformjai, lépett magasabb színvonalra a képzés-nevelés, személyiség-, és szocialista életmód formálás tudományos prognosztizálása.⁴ Ez utóbbiakban metodológiai szempontból különösen jelentős ösztönzést adott az 1974 novemberében a Szovjetunióban megrendezett széles körű tudományos eszmecsere az iskola és a pedagógia tudomány fejlődése prognosztizálásáról,⁵ valamint a szocialista életmód vonzásairól és fejlődési perspektíváiról kialakult sokoldalú nemzetközi vita.⁶

A személyiség formálása, a nevelés jelenségei tudományos megközelítésének követelménye, hogy *nem szakítható ki a természeti és társadalmi valóság komplexumából*. A személyiség formálódása és nevelése elválaszthatatlan kapcsolatban és kölcsönhatásban van a gazdasági, szociális, demográfiai, civilizációs, kulturális, tudományos-technikai, politikai, nemzetközi viszonyokkal, az elevenen ható tradíciókkal, szokásokkal, a fejlődést előremozdító belső és külső ellentmondások megoldást feszítő erőivel. A kommunista nevelés lényegi jellemzőjeként is felfogható, amit a tudományos szocializmus megalapozói a kommunista gazdasági-társadalmi formáció kialakulásának folyamatáról hangsúlyoztak: „A kommunizmus szemünkben *nem állapot*, amelyet létre kell hozni, *nem eszmény*, amelyhez a valóságnak kell igazodnia. Mi kommunizmusnak a *valóságos* mozgalmat nevezzük, mely a mai állapotot megszünteti.”

Az emberiség lényegi sorsproblémája korunkban: hogyan lehet olyan termelési és társadalmi viszonyokat teremteni, amelyek képessé teszik az embert, a népeket az ugrásszerűen sokasodó dolgozó milliárdokat a természet erői, a tudás javai jobb birtokba vételére, optimális hasznosítására, saját alkotó erői kibontakoztatására, az emberiség történelmén végighúzóó olyan csapások leküzdésére, mint az éhség, nyomor, tudatlanság, az osztályok, népek, fajok és nemek, a város és falu, a szellemi és fizikai munka közötti egyenlőtlenségek és ellenségeskedések, pusztító háborúk. Ma kétségtelen az emberiséget bénító egyik legsúlyosabb veszedelem: a hatalmas anyagi potenciákat lekötő fegyverkezési verseny, a termo-nukleáris katasztrófa réme, melynek megfékezése valamennyi felelősséget érző és józan erő közös érdeke.

A jövőn gondolkodó polgári szakemberek, futurológusok maguk is kénytelenek mind intenzívebben szembenézni olyan problémákkal, mint napjaink és a következő évtizedek „demográfiai robbanása”, a lakosság megsokszorozódása, különösen az ázsiai, afrikai, latin-amerikai térségekben és ezek várható szociális következményei, az eddig feltárt nyersanyag- és energiaforrások elégtelensége, a fenyegető élelmezési válság, a gép uralko-

³ A magyar prognosztikai szakirodalomból kiemeljük *Simai Mihály* könyvét: *A harmadik évezred felé*. Bp. 1977.

⁴ Összefoglalásukat ld. a következő monográfiában: *Преимущества социалистического строя*. Moszkva 1979.

⁵ *Прогнозирование развития школы и педагогической науки*. Moszkva 1974.

⁶ *Социалистический интернационализму*. Moszkva 1979.

dása az ember felett stb. A burzsoá futurológusok azonban éppen tudományos következetlenségeik miatt – egyes kritikailag hasznosítható részlet-elemzéseik, részeredményeik alkalmazhatósága ellenére – nem képesek megnyugtató választ adni ezekre a nagy kérdésekre.

Évtizedünk sajátos – az 1929–33-as és a második világháború utáni – legnagyobb megrázkódtatást okozó tőkés gazdasági krízise gyors cáfolatát adta azoknak az illúzióknak, amelyek a „jóléti fogyasztói állam”, a szuper-indusztrialista illetve „postindusztrialista” társadalom, a „gazdasági növekedés” állandósága koncepcióihoz fűződnek. A tudományos-technikai haladás eredményeinek hasznosítása ugyan számottevő új tartalékokat kapcsol be a jelenkori transznacionális korporációk, az állammonopolista kapitalizmus extraprofitjának növelésébe, de ez – mint a tények bizonyítják – egyben a kapitalizmus általános válsága mélyülésének is további élezője. Nő a fejlett tőkésországok és a volt gyarmatok, a fejlődő országok közötti gazdasági különbség, a technikai fejlődés újra jelentős tömegeket tesz részlegesen, és teljesen munkanélkülivé a fejlett tőkésországokban is, mely döntő sorban éppen a fiatal munkaerőket, illetve a munkába lépni nem tudó fiatalokat sújtja. Ezekben az országokban sem csökkennek a vagyoni egyenlőtlenségek, a gyorsütemű infláció, pénzügyi válság még csak tovább növeli a nehézségeket.

A polgári futurológia „csodaszerei”: a „szociális partnerség”, a társadalmi kiegyenlítődség feltevése egy egységes technicizálódó „középosztályban”, az állam osztályokon és rétegeken felülivé válása, a tudat és az „élet minősége” forradalma mítoszai egyre inkább szétfoszlanak a makacs valóság próbáján. Egyre jobban nyilvánvalóvá válik, hogy a különféle polgári futurológiai koncepciók nem mások, mint a modern kapitalizmus átalakításának apologetikus takarói, az osztálybéke, a neokolonializálás, a konvergencia „hídverő” eszközei.⁸

*

A polgári futurológiában az elmúlt években különösen felerősödően sajátos helyet foglaltak el a különféle *pedagógiai futurológiai koncepciók*. Ezek manipulatív jellegének, utópista vonásaiknak részletes elemző bírálatát adták már a marxista pedagógiai szakirodalomban, melyek közül különösen kiemelkedők *Vulfson B. A.* és *Iljina I. A.* tanulmányai.⁹

Most csak arra a legutóbbi jelenségre szeretném felhívni a figyelmet, amely éles megfogalmazást nyert az ismert transznacionális ún. *Római Klub* által elindított szélesülő nevelési vitában, nevelési jelleget hordozó új jelentésük előkészítésében.¹⁰ E vita és készülő új elemzés és ajánlások is részei azoknak az erőfeszítéseknek, amelyek az ún. „emberi tényezők” előtérbe-helyezését szorgalmazzák a világ különböző régióiban jelentkező feszültségek levezetésére.

⁷ Karl Marx és Friedrich Engels Művei. Vp. 1960. III. 35.

⁸ Косолапов В. В., Лисичкин В. А.: Критика буржуазных концепций будущего. Москва 1978.

⁹ Вульфсон Б. Л.: Критика методологических основ буржуазной педагогической футурологии. — Ильина Г. А.: Футурологические концепции в области образования в странах капитала. Прогнозирование развития школы и педагогической науки. Часть I. Москва 1974. Вульфсон Б. Л.: Педагогическая футурология. Малькова З. А., Вульфсон Б. Л.: Современная школа и педагогика в капиталистических странах. Москва 1975.

¹⁰ Vitaindító és széles körű eszmecsere a „The Forum for Correspondance and Contact” 1977 szeptemberétől megjelent számaiban.

Mint a más polgári pedagógiai futurológiai koncepciók a „tanulás és a nevelés forradalmát” igyekeznek a világ fejlődő bonyodalmi megoldásának *fő eszközeként* kezelni, megkerülve az alapvető gazdasági-szociális problémákat. Az új kapitalista gazdasági krízis kétségtelenül megrekesztette és vakvágányra vitte az elmúlt évtizedekben kidolgozott elkápráztatónak szánt nevelési terveket: lelassult, sőt több országban visszaesett a nevelésügy támogatása, a képzési túltermelés és elhelyezkedési nehézségek a felsőbb iskolázás volumenének visszafogását eredményezik, nem hogy nem csökken, de *növekszik az elit képzés és a tömegképzés közötti távolság, tartalmi és minőségi különbség*, arányaiban és abszolút számokban sem sikerült az analfabétizmus újratermelődését megakadályozni a világ elmaradt térségeiben.

Nem lehet tagadni, hogy a tudományos-technikai forradalom, a két világrendszer versenye, a progresszív mozgalmak elementáris nyomása kikényszerítette a képzés-nevelés spektrumának szélesítését mind horizontális, mind vertikális értelemben a fejlett tőkésországokban csakúgy, mint a fejlődő országokban.

Növekszik a tanulmányi idő, a tanulmányi intézmények száma, ugrásszerűen tökéletesedik a tanulási és magatartás-formálási technika és technológia, a szervezeti formák és módszerek rendszere, erősödő tendencia az állami beavatkozás és a koordinálás az iskolai és iskolán kívüli nevelés rendszerébe. Ugyanakkor szembetűnő – s ez a Római Klub nevelési vitájából ismételtén kitűnik – az iskolának, a nevelésnek a tőkésrendszerben az alapvető társadalmi problémákkal való szembenézésétől elterelő szerepe, egy olyan „új humanizmusra”, „világ-szolidaritásra” nevelés, mely a status quo megőrzését szolgálja a transznacionális tőke, a polgári individualizmus szolgálatára.

A nevelési és képzési metódusokban ugyanakkor, amikor a hatékonyabb munka és részlettudás elmélyítése érdekében egy beszabályozott többoldalúság, kognitivitás és kreativitás fejlesztésére törekednek, ez a pedagógiai újítás *nem lépi túl egy kiszélesült és újrafogalmazott neopragmatista képzés és személyiség-formálás keretét*, amikor abszolutizálja a formális logikai készség és egyes képességek kifejlesztésének elsődlegességét, agnosztikusan nézi és relativizálja a tudományos igazság, a felhalmozott emberi kultúra maradandó tartós alapjai szilárd elsajátításának szükségességét az alkotóképes korszerű tudás megszerzésében s a személyiség totalitása valóban harmonikus fejlesztésében. Az anarchikus szabadosság, esetlegesség, az eklektikus szcientizmus, pozitívizmus képzési-nevelési elvei és gyakorlata felé hátráló új polgári reform-pedagógia lényegében az osztálytársadalmak „részegyénjének”, kiszolgáltatott „csavareMBERÉNEK” konzerválására tör minden látszólagosan és tetszetősen „absztrakt humanizmusba” és formális „szabadságjogokba” burkolódzó frázisai ellenére.

*

Korunk igazi „változása” – *a kommunizmusba való átmenet* – egyenlőtlen fejlődés körülményei, az osztályküzdelmek összecsapásai, szakaszos hullámmások és fejlődési folyamatok közepette megy végbe. A szocialista forradalmak, átalakulások szükség-szerűen más és más kiindulási szintről kikerülhetetlen fejlődési szakaszokon haladnak előre. A szocializmus fejlődési távlatai, magasabb érettségi szintre jutása, a tudományos-technikai haladással való törvényszerű összekapcsolódása, a létező két világrendszer történelmi küzdelme és versenye előrevetíti az emberi életmód, tudatosság, a munka jellege, a szabadidő, társas kapcsolatok, a család, gyermek és ifjúnevelés, az élettevékenység

összességének *minőségi* átalakulását a szocialista-kommunista formációban, amelyben a nevelésnek társadalmi összetevői egész szélességében növekvő, *aktív* funkciója lesz e folyamatok tudományos számbavételének birtokában s tudatos előbbremozdításában.

A fejlett szocialista társadalom építése a tudományos-technikai forradalom kibontakozása eredményeinek szerves összekapcsolásával mind sürgetőbben veti fel az eredeti marxi-lenini tudományos koncepció megvalósítását *a mindenoldalúan, harmonikusan fejlett személyiség-eszmény* követelményeinek érvényesítéséről és feltételeinek biztosításáról. Körültekintő alapossággal és tudományos megfontoltsággal fogalmazódik ez meg a Szovjetunió alkotmányában,¹¹ s a fejlett szocialista társadalmat építő országok számos alapvető párt és állami dokumentumaiban.

A szocialista társadalom azonban nemcsak a *munkaerőt* neveli s a sokoldalúságot nem valamiféle ökonomista beszűkültséggel fogja fel, hanem a munkásosztály vezette dolgozók néphatalmát megvalósító társadalom szabad polgárait, gazdáit, akinek művelésében sérthetetlen elv a mindenféle privilégium felszámolása, így a kultúrában is, a dualizmus megszüntetése a képzésben, az élettevékenység valamennyi fő területén a személyiség következetesen tudományos alapokon nyugvó oktatása-képzése és nevelése, egyéniségének harmonikus formálása.

A dialektikus és történelmi materializmus sohasem fogta fel vulgárisan, idealisztikusan és utópisztikusan a mindenoldalúan, harmonikusan fejlett személyiség fogalmát. Nem egyenlősítette a korunkban ma már megvalósíthatatlannak tűnő polihisztorsággal, a „mindenki mindenhez ért” illuzorikussága, a polgári „übermensch”, „superman” fikcióival. A mindenoldalú, harmonikus fejlettség fogalmát is történetien, dialektikus és materialista megközelítésben értelmezte a múltban és fogja fel a fejlődés objektív menete új perspektíváiban. A mindenoldalú, harmonikus fejlettség a kiegyensúlyozott, arányos érettséget jelenti az emberi lét, élettevékenység fő területein, azt, hogy minden ember adottságainak megfelelően fejleszthesse ki képességeit, ha úgy adódik új szakmát is tanulhasson és változtasson, egyenjogú emancipált tagja lehessen a társadalomnak, annak funkcionálása valamennyi területén. A mindenoldalú, harmonikus fejlettség struktúrája neveléstudományi értelemben mindenekelőtt a következőket jelenti:

A *testi nevelést*, a személyiségnek mint biológiai létezőnek formálását, egészségének, edzettségének erősítését, higiénijának, optimálisan racionális életrendjének alakítását, a jobb munkaképesség fejlesztéséhez a társadalmi érdekek védelméhez nélkülözhetetlen erőnlét, készségek és jártasságok formálását.

Az *általános művelést*, az értelmi erők és képességek rendszeres fejlesztését, mint a magasszintű alkotó munka, gondolkodás, erkölcsiség, tudatos társadalmi tevékenység, tudományos világnézeti megalapozottság nélkülözhetetlen fundamentumát, a sokoldalú érdeklődés és tájékozottság ösztönzőjét és orientálóját.

A *szakmai képzést, továbbképzést*, mint az alkotó munkára való felkészülés, színvonalas munkavégzés, szüntelen további tökéletesítés, korszerűsítés legfőbb közvetlen ösztönzőjét és feltételét.

Az *esztétikai nevelést*, a személyiség érzelmi életének gazdagítóját, ízlésvilága fejlesztőjét, az esztétikai értékek élvezetére és alkotására, a munkában, a mindennapi életben, az emberi kapcsolatokban az esztétikusságra való törekvésre történő felkészítését.

¹¹ Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик. Москва 1977.

Az *erkölcsi nevelést*, a kommunista morál és humanizmus elsajátítását, elveinek érvényesítését az emberek jellemében, meggyőződésében, mindennapos életében, a munkához és másokhoz való viszonyában.

Az *eszmei-politikai nevelést*, a tudományos világnézet elsajátítását és alkalmazását, mint a tudatos kommunista élettevékenység, alkotó munka fő iránytűjét és ösztönző erejét, a rendszeres társadalmi-közéleti tevékenységet a szűkebb munka-kollektíva, társadalmi szervezetek munkájában, a tágabb közösség (falu, város, terület, ország) politikai életében, a társadalmi haladásért folyó nemzetközi erőfeszítések konkrét, tudatos támogatásában.

A fejlett szocialista társadalom építése előrehaladásának és a tudományos-technikai forradalom kibontakozásának elengedhetetlen követelménye — amint az a marxista neveléstudományban, társadalomtudományokban s a társadalom politikai irányításában tudatossá vált —, hogy erősödjön a *nevelés komplex jellege* mind a személyiség formálódásának struktúrájában, mind a társadalom személyiségre ható tényezői nevelői tudatosságát és koordinált munkamegosztását tekintve, mind pedig a személyiség egész életútját kísérő, kifejezetten képző-nevelő intézmények vertikumának szélesítése, a művelődés-képzés-nevelés permanenciájának biztosítása által.^{1 2}

*

A szocialista társadalom továbbfejlődése távlatait tudományosan számbavéve, mindekelőtt a szovjet *Besztuzsev-Lada M. V.*, *Afanaszjev B. G.*, *Vladiszlavlev A. P.*, és *Zsamín V. A.*, a lengyel *Jarosevskij T. M.*, *Szuhodolszkij V.*, *Szczepanszki V.*, a csehszlovák *Richta R.*, a bolgár *Angelov S.*, *Momov V.*, az NDK-beli *Haan E.*, a magyar *Berend T. Iván*, *Kozma Tamás*, *Tímár János*, *Craveró Róbert* és mások kutatásaira és összegezéseire támaszkodva e vertikum szélesedését, jellemzőinek változásait a következőkben lehet tömören felvázolni.^{1 3}

— A gyermekek és a fiatalok neveléséről való fokozottabb társadalmi gondoskodás, a *bölcsődék, óvodák rendszerének általánossá tétele, a meghosszabbodó 10–12 éves általán-*

¹² Проблемы коммунистического воспитания и социалистической культуры. Moszkva 1977. — Проблемы комплексного осуществления задач коммунистического воспитания в свете решений XXV съезда КПСС. Moszkva 1978. — Моносон Э. И. Комплексный подход к воспитанию учащихся. Проблемы теории и методики коммунистического воспитания школьников. Moszkva 1978.

¹³ Скаткин М. Н.: Школа будущего. Moszkva 1974. — Вестужев-Лада М. В.: Социальные проблемы советского образа жизни. Новый мир 1976. — Гершунский В. С.: Прогностические методы в педагогике. Киев 1974. — Научно-техническая революция и социальный прогресс. Moszkva 1977. — Афанасьев В. Г.: Научно-техническая революция, управление, образование. Moszkva 1972., Человек в управлении обществом. Moszkva 1977. — Духовный мир развитого социалистического общества. Moszkva 1977. — Бобровский В. С.: Личность и социальное прогнозирование. Мінск, 1977. — Советская школа на современном этапе. Moszkva 1977. — Владиславлев А. П.: Непрерывное образование: проблемы и перспективы. Moszkva 1978. — Жамин В. А.: Социально-экономические проблемы образования и науки, в развитом социалистическом обществе. Moszkva 1979. — Berend T. Iván: Öt előadás a gazdaságról és oktatásról. Bp. 1978. — Az oktatási rendszer távlati fejlesztésének fő irányai. Bp. 1977.

nos középiskolázás intenzitásának növelése az egésznapos foglalkoztatás célszerű és hatékony megszervezésével. Ez a fejlesztési távlat nem teszi szükségtelemmé, sőt igényli egyben a családi nevelés megfelelő arányban való jelenlétét a gyermekek és az ifjúság formálásában, ugyanakkor a társadalmi gondoskodás kiszélesítése csökkenti időben és energiában a szülőkre háruló terheket, lehetővé teszi szabadidejüknek jobb beosztását, kedvezőbbé és szakszerűbbé teszi az ifjú nemzedék nevelődésének feltételeit. A növekvő társadalmi segítség lehetővé teszi, hogy az iparosodottabb társadalmakban egészségtelenül lecsökkenő születési arányok, az egykézés, sőt gyermektelenség a két vagy három gyermekes családok átlagába lépjen át. A bölcsődei és óvodai nevelés általánossá válása lehetővé teszi a gyermekek tervszerűbb és hatékonyabb iskolai előkészítését, pedagógiailag célszerűnek tűnik az óvodáknak az általános iskolákhoz való szervezettebb hozzákapcsolása. Prognosztizált tendencia az óvodai nevelők szakképzettségének növelése, az egy főre jutó gyermekcsoportok létszámának csökkenése, a bölcsődei és óvodai gondozásba a nyugdíjasok a szülés után még munkába nem álló anyák aktívakként való bevonása.

– Az óvodai nevelés általánossá válásával az akcelerációs és civilizációs fejlődés hatásaként is lehetővé válik az *elemi oktatás elkezdésének előbbre hozása*, aminek eredményességét komplex pedagógiai és pszichológiai kísérletek és számos ország gyakorlata már bizonyították.

Több szocialista országban 6 éves kortól kezdődik az elemi oktatás, Angliában 5 éves kortól, az óvodai nevelés tervszerű alakításával lehetővé válik az elemi ismeretek, készségek rendszeres fejlesztésének előkészítése.

Az általános iskolázásban az elemi ismeretek elsajátítása után különleges pedagógiai szerepet tölt be az ún. orientáló szakasz (9–15 év), melyben az általános műveltség megalapozása mellett központi feladatként jelentkezik az egyéni adottságoknak, hajlamoknak és érdeklődésnek a megismerése, kipróbálása az elmélyültebb fakultatív tanulási és foglalkozási alternatív lehetőségek széles körének megteremtésével.

Fejlődésünk belátható szakaszán az *általános középiskolázás* megvalósulásának útja több ágazatú: a) az általánosan művelő középiskola, amelynek szerves feladatává válik, hogy a tanulók adottságainak legmegfelelőbb ismeretágból mélyebb előkészítést adjon valamely szakma végzésébe való bekapcsolódásra, illetve továbbtanulásra; b) a szakmai középfokú intézmények befejezett középfokú általános műveltséget nyújtó szintre való emelése; c) intézményesen lehetővé kell tenni, hogy a középiskolát el nem végzett munkás és paraszt fiatalok, illetve felnőtt dolgozók esti vagy levelező tanulás illetve önképzés útján középfokú tanulmányaikat munka mellett egyenértékűen bevégezhesék.

A szocialista típusú általános középiskolázás megvalósításának megkülönböztető jegye, hogy következetesen érvényesüljenek benne korszerű színvonalon az eredeti marxi–lenini, krupszkajai–maka-renkói elképzelések: az általános műveltségi anyagba beépüljön a modern technika és termelés alapjainak megismerése, a tanulásnak a munkával való összekapcsolódása, melyben tükröződik a munka jellegének korszerű megváltozása, a szellemi és fizikai munka összeolvadása. Az iskolai nevelés nem korlátozódik csupán a szellemi, illetve szakmai képzésre, hanem a személyiség élettevékenységének egészét formálja, a mindenoldalú harmonikusságra törekszik. A modern materialista fiziológia, pszichológia, szociológia eredményeit hasznosítva az egésznapos iskolai foglalkoztatásban kísérletileg kialakítják az oktatás, a tanulás, a munka, a pihenés, a szórakozás, a szabadidő, a társasélet, önképzés ésszerű váltakozásának optimális hatékonyságot és minőséget biztosító rendjét, új modelljét.

– A kiszélesedő általános középiskolázás meg kell oldja *a társadalom valamennyi tagja általános műveltsége megalapozásának, az alkotó munkára való előkészítésének feladatát, a személyiség egészséges, harmonikus életmódja, társadalmi-közéleti cselekvése útra-indítását*. Korunkban azonban a művelődés, szakmai továbbtanulás, önképzés nem egyszeri aktussal megoldható feladat: a fejlett szocialista társadalom működésének, a tudományos-technikai haladás gyors fejlődésének körülményei között nélkülözhetetlen valamennyi szakmában a *rendszeres periodikus továbbképzés* a tudás korszerű megújítása, szüntelen gyarapítása. Ennek elhanyagolhatatlan formájává válik valamennyi szakmában s annak valamennyi fokozatán a *továbbképzés intézményes rendszere*, melynek minősített-sége, fokozati szintjeinek kiépítése, azok anyagi és erkölcsi elismerése a legfontosabb termelőerő: az emberi képzettség és alkotni tudás fontos serkentője lehet. E rendszer kiépítése a fejlett szocializmust építő országok termelést korszerűsítő és hatékonyságát növelő tevékenységének egyik legsürgetőbb, napirendre kerülő feladatává vált.

A művelődésnek, önképzésnek azonban nemcsak a szorosan szakmai jellegű intézményes, szervezett formáit kell kiemelnünk, hanem az általánosan művelő, politikai képzettséget fejlesztő formákat is (művelődési-szakmai-újító körök, népi egyetemek, marxista-leninista iskolák, tanfolyamok stb.). Ezeknek fontos jelentőségük van és funkciójuk tovább növekedik az általános és szakmai műveltség szélesítésében és nem haszontalan ezeket is tényleges szintjüknek megfelelő minősítéssel, erkölcsi elismerést adó ösztönző szereppel felruházni, a társadalom permanens képzési rendszerébe szervezetten beilleszteni.

A művelődés, önképzés azonban nem korlátozódhat pusztán az ösztönzött, szervezett formákra. A nevelés-művelődés egyik legfontosabb célja korunkban s különösen a szocialista fejlődés kibontakozásának körülményei között, hogy a társadalom tagjait *alkalmassá tegye önmaguk nevelésére*, önművelésükre, a meghosszabbodó szabadidővel való tartalmas élésre, saját alkotó képességeik hatékony gyümölcsoztatására. Alkalmassá tegye, hogy széles körűen tájékozódó és érdeklődő emberré váljanak, szakmájuk kiváló művelői legyenek, ha kívánják és ha a társadalmi érdekek is azt igénylik új szakmákat tanuljanak, képességük és tehetségük szerint azokra át is térhessenek.

– A szocialista előrehaladással, a tudományos-technikai forradalom rohamos fejlődésével szükségszerűen *szélesedik a permanens tanulás folyamatában felsőfokú képzettséget szerző szakemberek köre*. Ma már világjelenség a fejlett gazdaságú országokban, hogy a felsőfokú szinten képzett szakemberek szélesedő körű nevelése több lépcsőn az alkotó munkában is szerzett tapasztalatok természetes szűrőjének közbeiktatásával és kiválasztásával, a tanulás és az alkotó munka ésszerű váltakoztatásával történjen. A növekvő társadalmi és egyéni igények egyben nélkülözhetlenné teszik a felsőfokú képzés különböző szintjein a munka melletti esti-szabaddidővel és önképző tanulás széles körű egyenértékű bekapcsolását, fenntartását, sőt további fejlesztését az organikus permanens továbbképzés rendszerében. Ez mind a művelődés demokratizmusának, a tehetségek igazságos kiválasztásának, s a gazdasági, kulturális, társadalmi továbbfejlődésének természetesen szükséges tényezője.

A felsőfokú továbbtanulásnak három, illetve négy lépcsője bontakozik ki: a) a 2–3 éves főiskolák, technikumok a középszintű káderek képzésére; b) a 4–6 éves – az említett megelőző fokozat sikeres elvégzésének eredményeiből is táplálkozó, annak produktumait is beszámító, az alkotó munkában sikeresen helytálló tehetségeket is továbbképző-egyetemi fokozatú felsőoktatási tagozatok, elsősorban az irányító szintű értelmiségi szakemberek képzésére; c) az értelmiségi szakembereket periodikusan továbbképző tagozatok, módot adva a kvalifikáció skálájának bővítésére, az alkotó munkában, anyagi

és erkölcsi elismerésének kifejezésére; d) a tudományos szintű továbbképzés, a társadalmi fejlődésben szélesedő úgynevezett „quartier szektor” állományának, a tudósoknak, tervezőknek, legkvalifikáltabb alkotó értelmiségieknek nevelésére, továbbfejlesztésük biztosítására és tudományos fokozatokkal való elismerésére.

A felsőfokú tanintézmények funkciója és tevékenységének jellege jelentős mértékben átalakul. Korszerű képző-nevelő munkájuk alapvető feltétele, hogy kidomborodjon bennük a saját tudományáguk, szakmájuk művelésével szorosan összekapcsolódó ún. „alkotó oktatás, és tanulás”, az oktatásnak és tanulásnak egyben a tudományt és kultúrát, termelést – technikát fejlesztő közvetlen korszerűsítő tevékenysége, a szakma legfejlettebb üzeimivel, intézményeivel való szoros alkotó kooperációja. A gyors tudományos-technikai haladással épülő szocialista termelési, kulturális és társadalmi tevékenység konkrét fejlesztése sem nélkülözheti azt a jelentős tudományos-kulturális potenciált, ami a felsőoktatási intézmények oktató és tanuló állományában felhalmozódik.

A komplex nevelés azt is jelenti, hogy szorosabb egységbe fonódjon az eszmei-politikai formálás, a szocialista alkotómunka képességeinek fejlesztése és az erkölcsi nevelés a személyiség harmonikus fejlesztése folyamatában a képzés-nevelés valamennyi láncszemében. A komplex nevelésnek az is nélkülözhetetlen eleme, hogy növekedjen a *társadalom alapvető sejtjeinek, szervezeteinek tudatos nevelő tevékenysége* a maguk sajátosságának megfelelően. Fejlődjön közöttük a munkamegosztás és együttműködés, mint ami nélkülözhetetlen intenzifikálója a személyiségre ható társadalmi makro- és mikro környezet nevelői befolyásának, az új típusú szocialista életmód korszerű alakulásának. A már tárgyalt kifejezetten képző-nevelő-társadalmi művelő intézmények mellett a következő alapvető tényezőket kell megemlítenünk, mint amelyeknek növekszik a szerepe a személyiség nevelői formálásában s mint amelyeknek ilyen irányú tevékenységét nélkülözhetetlen harmonizálni, nevelési tudatosságukat, szakszerűségüket erősíteni:

– Változatlanul-nagy jelentőségű, sőt pozitív nevelői tudatosságában *növekvő szerepű a társadalom alapsejtjének, a családnak a formáló funkciója*. Miközben szükségszerűen mind szociális okokból mind a gyerekek, az ifjú-nemzedékek formálódásának szakszerűsége miatt növekszik a társadalmi gondoskodás, a szülők, mindenekelőtt a nők, az anyák személyi fejlődése, alkotó munkája, tanulása, a ténylegesen egyenjogú társadalmi részvételük megkönnyítése érdekében többet átvállal a gyermek és ifjúság nevelési rendszer a fiatalok ellátásából és formálásából, ugyanakkor nem csökkenhet a család szerepe az ifjú nemzedékek nevelésében. A szülőkkel, rokonsággal való intim kapcsolat, a családi élet melegsége olyan pótolhatatlan nevelési tényező, amit nem nélkülözhet az egészséges, harmonikus személyiség fejlődése.

A családi élet a maga légkörével, az egymás közötti viszonyaival, értékrendjével, szokásaival, a szabad idő tartalmas megszervezésével az életmód egyik legfőbb alakítója s nélkülözhetetlen, hogy e tekintetben jelentősen növekedjen a szülők pedagógiai kultúrája s éppen erre koncentráljon a gyerekekkel, ifjakkal való törődésük. Ennek fejlesztésében rendkívül fontos szerepe van a kommunikációnak, társadalmi szervezeteknek a családi nevelés szakszerű segítségével és igénylésében.¹⁴

¹⁴ Харчев А. Г., Масковский М. С.: Современная семья и ее проблемы. Москва 1978. — Школа, семья и общественность. Москва 1976.

– *A munkahelyi kollektívák.* A szocialista demokrácia és a szocialista társadalom alapsejtjei nevelő funkciója erősödésével törvényszerűen növekszik a munkahelyi kollektívák tervszerű személyiségformáló tevékenysége. Tipikus szülőtte ennek a szocialista-kommunista brigádmozgalom, mely nemcsak fő termelési funkcióját látja el, hanem egyben tagjai erkölcsi-politikai-szakmai-önképzési-kulturális, szabad idő szervezési, szociális segítője is közössége tagjainak – a „kommunista módon élni, dolgozni” elv megvalósításának koherens szervezője. A szocialista fejlődés szükségszerű tendenciája, hogy a munkahelyi kollektívák mind tudatosabban és aktívabban kapcsolódjanak be saját intézményük fejlesztési programjainak tökéletesítésébe, ellenőrzésébe, a végrehajtás jobb teljesítésébe s ezzel a nem formális, hanem tényleges cselekvő szocialista demokratizmus-al közvetlenül is járuljanak hozzá intézményük népi-közösségi irányításához.¹⁵

– *A társadalmi szervezetek.* A munkahelyeken, lakóterületeken, a különleges érdeklődési kör szerinti csoportosulásokban fontos szerepet töltenek be a legszélesebb tömegek felvilágosításában, közéleti és szakmai tevékenységük fejlesztésében, a politikai tömegszervezetek, tömegmozgalmak s a különféle szakmai és társadalmi egyesületek. Ezek közül a legfontosabbak a szakszervezetek, ifjúsági és nő-szervezetek, a parasztság tömegeit tömörítő szövetkezetek stb., melyek politikai, kulturális és egyéb szakmai képző-nevelőmunkát is folytatnak, továbbá az értelmiség szakmai és ismeretterjesztő szervezetei, a sok nemzetiségű országokban pedig a nemzetiségek művelődési és társadalmi szervezetei és így tovább. Fontos részét képezik ezek a szervezetek, mozgalmak a szocialista társadalmak politikai rendszerének s eleven cselekvő demokratizmusukkal, a dolgozó tömegek érdekeit szolgáló világnézeti tartalmukkal, jogaikkal minőségileg elütő vonásokat hordoznak a polgári rendszerek legtöbbször csupán formalizmusra korlátozódó polgári demokráciájától.

– *A lakóhelyi kollektívák.* A szocialista fejlődés speciális termékei a lakóhelyi közösségek, választott szervek, melyek számottevő szerepet töltenek be a lakosság életkörülményeinek alakításában, a kommunális fejlesztésben, a szabad idő társas szervezésében, a területi néphatalmi-önkormányzati szervek munkájának támogatásában. E lakóhelyi kollektívák csakúgy, mint a területi (községi, városi, kerületi stb.) néphatalmi, választott önkormányzati szervek s azok szakbizottságai, számottevő szerepet töltenek be a dolgozók jelentékeny részének társadalmi-közéleti aktivitása, benne művelődésük-nevelésük fejlesztésében. E néphatalmi önkormányzati szervek a dolgozó lakosság öntevékeny támogatásával összefogói, irányítói és fejlesztői a képző-nevelő és iskolán kívüli művelődési intézményeknek, testnevelési mozgalomnak, a helyi kommunikáció művelő-nevelő tevékenységének is.

– A társadalom egésze nevelőtevékenységének eszmei-politikai irányításában vezető szerepet tölt be a munkásosztály, a dolgozó tömegek élcsapata, a *marxista-leninista párt és a szocialista állam*, melynek alapvető feladatai közé tartozik a kulturális-nevelő funkció, a szocialista építés ideológiai, tudományos, oktatási, kulturális, egészségügyi és testnevelési tevékenységének a tömegkommunikációnak tervszerű állami irányítása és összehangolása. A dolgozók élcsapata, a párt vezető szerepe növekedésének elválasztha-

¹⁵ Иванов В. И., Фриш А. С.: Основная ячейка социалистического общества. Москва 1978. — Трудовой коллектив — важнейшая ячейка коммунистического воспитания. Москва 1977. (Szovjet, bolgár, csehszlovák, lengyel szerzők munkája közös tapasztalatok feldolgozásával.)

atlan alkotó eleme saját tagjai eszmei-politikai-elméleti nevelésének erősítése, mely az egész társadalmi nevelőmunkában érvényesülő szocialista folyamatoknak fontos feltétele. Nem véletlen, hogy napjainkban előtérbe került a pártmunka nevelési tapasztalatainak rendszerezése, tudományos általánosítása.¹⁶

A szocialista állam, ha kulturális nevelőtevékenységét, mint a szocializmus építésének elmaradhatatlan alkotó elemét, sikeres megvalósításának feltételét eredményesen kívánja végezni, ezen a téren sem távolodhat el a következetes tudományosság és a munkásosztály, a dolgozók érdekei képviselésének elveitől, nem lehet semleges ideológiai, kulturális, nevelési kérdésekben. Csakis a tudományos világnézet, a marxizmus-leninizmus szilárd pozícióján állva s a leghaladóbb tudományos és kulturális értékeket képviselve és érvényesítve viheti előre a szocialista kultúra és szocialista nevelés ügyét.¹⁷

*

A szocialista-kommunista formáció fejlődésének különböző fázisaiban a sikeres nevelőmunka, személyiségformálás nélkülözhetetlen feltétele azoknak a sajátosságoknak gondos számbavétele, amelyek az egyes országok, társadalmi struktúrák az egyes osztályok és rétegek, korosztályok helyzetét, tudatát, pszichológiai arculatát a maguk konkrétságában jellemzik. Ezek realitása nélkül nem lehet sikeresen megbirkózni a személyiségformálás közvetlen és távolabbi feladataival, nem lehet helyesen kitűzni az elérendő célokat és megválasztani a leginkább adekvát módszereket.

A szocialista forradalom, a szocialista építés szerves alkotó része, hogy legelső lépéseitől kezdve a társadalmi felépítményrendszer egészében fokozatosan érvényre juttassa a következetes tudományosságra és szocialista demokratizmusra épülő, új típusú nevelési elveit. Ez mutatkozik meg többek között az oktatási rendszer gyökeres átalakításában, a képzési-nevelési tartalom, a tudományosság követelményei következetes alkalmazásában, az iskolarendszerek a társadalmi diszkriminációktól és zsákutcáktól megtisztított egységesítésében, a tanulás és továbbképzés lehetőségeinek a széles dolgozó tömegek és gyermekeik számára való megnyitásában. Jellemzőjévé válik a szocializmus és a tudomány, a kultúra szövetsége, a közművelődés intézmények hálózatának kiszélesedése, a kultúra értékeinek tényleges közkinccsé tétele, a mindennapos szocialista nevelőmunka kibontakozása a dolgozók különféle kollektíváiban.

A szocialista forradalom, a szocialista építés elkezdése az ideológiai és kulturális fronton is szükségszerű fejlődési szakaszokat jár be. A szocializmus útjára lépett számos országban történelmileg úgy alakult a helyzet, hogy először pótolni kellett a megelőző fejlődési egyenlőtlenségekből fakadó elmaradottságokat, széles néptömegeket még az elemi ismeretek, az olvasás-írás elsajátításához is el kellett vezetni, egész népek, népcsoportok számára önálló nemzeti kultúrát teremteni, az általános iskolázás kifejlesztésében többlépcsős és többfajta megoldást keresni.

Elég itt utalni a Szovjetunió kulturális és nevelési fejlődése egyes problémáira a 20-as, 30-as években, Mongólia, Korea, Kuba, Vietnam, Laosz stb. példájára, melyek tapasztalatai rendkívül nagy jelentőségűek a fejlődő országokban kibontakozó, szocialista orientációjú forradalmak számára.

¹⁶ Основы психологии и педагогики в партийной работе. Москва 1978.

¹⁷ Шевчев В. С.: Государства развитого социализма. Москва 1978.

A fejlett szocializmust építő országok gazdasági, társadalmi, kulturális fejlődése fő vonásaiban hasonló jeveket hordoz. Kibontakozóban van a társadalmi osztályok és rétegek életkörülményeinek, gondolkodásának közeledése, a fizikai és szellemi munka, a város és a falu közötti különbségek csökkenése, a szociális homogenizálódás erősödése, a szocialista országok közössége együttműködésének, gazdasági integrálódásának és közeledésének tendenciája. Mindazonáltal, mint arra az SZKP XXV. kongresszusa oly nagy súllyal rámutatott: a szocialista-kommunista formáció előrehaladása érettségének jelenlegi szakaszában jövátéhetetlen tévedés, voluntarista előreszaladás lenne a nevelés konkrét feladatai és módszerei, formái megválasztásánál nem számolni azokkal a még létező különbségekkel, sajátosságokkal, amelyek az egyes országok, azok gazdasági, társadalmi, kulturális viszonyai konkrét helyzetében jelen vannak s az előttük álló közelebbi és távolabbi feladatok megvalósításában előtérben állnak. Ezért is hangsúlyozta a komplex megközelítés fontos alkotó részeként az egyes rétegek, korosztályok, nemzetiségek nevelése tanulmányozásának különleges fontosságát, mint aminek figyelembevétele elengedhetetlen feltétele a valóban hatékony és minőségileg magasszínvonalú, eredményt hozó nevelésnek.

A szocializmus elméletének és gyakorlatának előnye és fölénye abban áll, hogy *szigorú tudományossággal* veszi tekintetbe az ember formálásának gazdasági, társadalmi, kulturális, biológiai és pszichológiai összetevőit, ezzel összhangban keresi meg az emberi potenciák kibontakoztatásának útját a körülmények valóban emberivé tételével, és az ember önmegvalósítása tényleges szabadddá tételével. A felismert szükségszerűségek birtokában így képes meghódítani a maga számára az ember az anyagi világot és e folyamatokban megváltoztatni, tökéletesíteni a maga természetét.